

„Hungária, előre hát...”

(MAGYAR VONATKOZÁSÚ VERSEK A BÉCSI FORRADALOMBÓL)

Heine már megírta a magyar szabadságharcot elsírató híres költeményét — *Im Oktober 1849* — és Freiligrathnak is ismert volt *Ungarn* című verse, amikor 1850-ben egy kasseli kiadó magyar költészeti antológiát jelentetett meg német nyelven. Az antológia két vékony kötetében irodalmunk oly meghatározó nagyságai szerepelnek, mint Vörösmarty, Kölcsey, *Petőfy* Sándor, de helyet kap mellettük Kisfaludy Károly, Bajza József, Czuczor Gergely, Garay János is. Petőfitől a két kötet összesen 17 verset közöl. A Nemzeti dalt, a szabadságharc csatadalait közétevév különálló függelékben olvashatjuk.

Az előszó datálása szerint e, korabeli költészetünket meglepően színvonalasan képviselő, nagy hozzáértéssel válogatott versgyűjtemény már 1850 februárjában nyomtatásra készen állt. *Adolf Buchheim* és *Oskar Falke* a fordítás és a válogatás érdeme, és ők az előszó szerzői is. Vállalkozásuk célja, hogy az európai közvélemény Magyarországra irányuló figyelmét a közzétett versek révén is éberren tartsa. 1848—49 Magyarországa hosszú éveken keresztül az európai reakcióval meg nem alkuvó harc és a forradalom lelkesítő jelképe volt. Azok számára, akik Európa gyorsan oldódó döbbenetét e Kasselben kiadott „füzetecskékkel” is visszafogni igyekeztek, korábban se lehetett közömbös a forradalom ügye. Kiderül ez a kötet szenvedélyes, a korszellemnek megfelelően patetikus előszavából is: „... És így száll daluk, zengőn és vádolón Hazánkba, ahonnan egy véreskező Dinasztia bennünket elűzött. Délről nemsokára megjönnek a fecskék és hangjuk hirdetni fogja érkezését a Világ Tavaszának; az ő daluk Északról Hazánk fölé lebeg; hírt adni néki a Szabadság Tavaszáról.”¹

Az előszó Északon, Párizsban született, s nyilván e város falai között folyt az antológiával kapcsolatos munkálatok egy része is. A Haza — Ausztria; a szabadság hírvivői — a reformkor és forradalom magyar költőinek versei.

Az előszóból idézett néhány mondat is fontos adaléka *Adolf Buchheim*re és *Oskar Falk*éra vonatkozó igen hiányos életrajzi és pályaképi ismereteinknek. Induljunk időben és térben is visszafelé a forradalmi hónapok ausztriai székhelyére. A németországi városokat érintve Mannheimben egy 1848 decemberében kelt kiadványban ismét *Adolf Buchheim* és *Oskar Falke* nevére bukkanunk. A kiadvány szerzői a címnek megfelelően — (*Die Wiener October-Revolution*) — az októberi bécsi forradalmat tárgyalják. Az eseményeket a szemtanúk hitelességével elevenítik meg, és meglepő érettséggel vizsgáltnak rá a bukást kiváltó okokra. A Karlsbadban kelt előszót *Falke* és *Buchheim* mint a *politikai Studenten-Courier* szerkesztői írják alá. Ez az adat már arra bátorít bennünket, hogy *Buchheim* és *Falke* alakját közvetlenül azoknak az eseményeknek forgatagából kíséreljük meg kiemelni, amelyek a sajtószabadság kivívása révén a *Studenten-Courier* megjelenését is lehetővé tették.

1848. március 13. A bécsi forradalom kitörésének napja. A Metternich-kormányzat bukása és a feudális rendszer összeroppanása az Örökös Tartományban. A márciusi forradalom megvívása az egész bécsi nép érdeme. A polgári forradalomnak ezen a három napján a nagypolgárság és a külvárosi proletariátus is egymás mellett állt a barikádok mögött. De a forradalomra legtudatosabban az egyetemi ifjúság készült, s idővel a forradalom baloldali pólusává, érlelő katalizátorává vált, s az események alakulásával attól sem riadt vissza, hogy kezét nyújtson a bécsi proletariátusnak.

Fellépésük és tevékenységük a magyar forradalomra is meghatározó módon hatott. Gondoljunk a pozsonyi országgyűlés balratolódására a bécsi események után,

vagy a Kossuth vezette küldöttség március 15-i bécsi fogadtatására, Petőfi forradalmára, s arra a fontos tényre, hogy a pesti hírek mellett március 17-én a bécsi néptől való félelem készítette meghátrálásra az udvari konferenciát a magyar rendek követeléseivel szemben. Ez a forradalmak egymás iránti természetes szolidaritásán túlnövő rokonszenv még érthetőbbé válik, ha kiragadjuk március 13-a egyik igen fontos mozzanatát. *August Silberstein*, az ekkor alakult *Egyetemi Bizottság* tagja, aki a *Bécsi Egyetem és az Egyetemi Légió március és október közötti történetét* tette közzé *Buchheim* és *Falke* kiadványával egyidőben, ugyancsak Mannheimben, a következőkben látja március 13. döntő fordulatát: „...Egyik szónok a másikat harsogta túl, eszme eszme után lelkesített és mindenek gyűjtőpontja volt, midőn a tömegben keresztülfurakodott egy diák, kezében magasra tartva egy papírlapot, és egy kútra állva ezt mondta: *Kossuth országgyűlési beszéde* (...)

És Kossuth mindenkit megelőzve elsőnek mondta ki ebben a beszédben: *Nemcsak Magyarországnak, hanem az osztrák Összmonarchiának alkotmánnyal kell rendelkeznie!* (...)

Egy Alkotmány az Összhazának. Ez volt Kolumbusz tojása, ez volt az archimédeszi pont, innen kiindulva kellett minden követ megmozgatni, csak így lehetett a régi világot eresztékeiben megropogtatni!”²

Kossuth március 3-i pozsonyi beszéde tehát nagy szerepet játszott a tíz nappal későbbi bécsi forradalomban: a célját fogalmazta meg és tudatosította. Így érthető, hogy Kossuthban és a magyarokban szövetségést érzett a bécsi nép, s ez a szövetségéretet a pesti forradalom után tudatosult még inkább. *Silberstein*nek a fentebbi idézetet lezáró mondatai is tanúsítják ennek lélektani megalapozottságát: „... És egy lelkes *Éljen* a nemes Magyaroknak reszkettette meg a levegőt és köszöntötte a nemeslelkűséget, amely nem csupán a saját portát gondozza kicsinyesen, hanem a szomszéd kerteket is műveli és azt akarja, hogy annak pompás gyümölcsseit mások is élvezhessék.”

E cirkalmas mondatok valódi tartalmát a későbbi hetek és hónapok bécsi magatartása adta meg.

A történelem monoton ritmusának megakasztása, s az az életnek legszebb értelmet adó tény, hogy az eddig elnyomott, félreállított ember tevékeny részese lehet új korszakot teremtő eseményeknek, s leszámolhat a „mindennél fölségesebb emberiséget” elnyomó erőkkal, hatalmakkal, minden nap hősokeket teremt. A történelmi sorsfordulók másik, csendesebb jellemzője, hogy egyik napról a másikra nem keveseket avat tollforgatóvá, költővé. Soha annyi vers nem születik, mint forradalmak idején. A papírra vetett sorok nem csupán azt szolgálják, hogy átmentsék s ezzel levezessék az emberben felgyülemlett feszültséget. Barikádemelő ereje is lehet a tájékoztató, mozgósító röplapos verseknek.

Március 14-én az Igazságügyi Palotánál őrséget állva verset körmölt egy diák. A diák *Adolf Buchheim* volt. Néhány nap múlva *Das waren die braven Studenten*³ — (Ezek voltak a derék diákok) — címmel újabb röplapos vers jelent meg tőle. Neve alatt: végzős bölcsészhallgató. S április 9-én, amikor a bécsi forradalom küldöttsége hajóra szállt, hogy viszonozza a magyar országgyűlési deputáció látogatását, a Pozsony felé lapátoló *Zrínyi-gőzösön* is született egy vers, melyet szerzője, *Adolf Buchheim* a „nemeslelkű magyar nemzetnek” ajánlotta. A Pozsonyban ki nyomtatott, s röplapokon Bécsben is terjesztett vers címe kicsit rokon hangzású a főntebb idézettel: *Das sind die tapferen Magyaren!*⁴ — (Ezek a derék Magyarok!)

Idézzük első szakaszát:

*Hol az a nép, ki hősiesen
Híven meghal nemzetéért?
Hol az a nép, kinek királya
Erzi forró szeretetét,
S ha vész volt, fegyvert ragadott?
Ezek a derék Magyarok!*

E szakasz képlete a korabeli röpiratoknak, röplapoknak, brosúráknak, újságcikkeknek is, amelyekben szinte kötelezően kapcsolódik a nép a szabadság gondolatához, a szabadság a hazához, a haza a királyhoz; a zsarnokság, az elnyomás pedig a régi kormányzatához, a kamarillához, ahogy egy márciusi röplap nevezi — a régi ködhöz.⁵ A márciusi forradalom minden híve, tartozék is bármely osztályhoz vagy csoporthoz, a győzelem, a felszabadultság mámorában ünnepelte a régi államvezetés bukását. A közhangulatban az is benne volt, hogy egyben a népet szeretett császártól elválasztó fekete bástya is leomlott. E felfogásnak megfelelően a reakció kőfalának ledőlése lehetővé teszi a nép és az uralkodó összelelkezését a forradalom barikádjai alatt, melyek egyike a Császár nevet viselte.

E gondolatsor legképszerűbben István nádor március 15-i Bécsbe érkezését ünneplő vers utolsó szakaszában villan fel. A szerző nem nevezi meg magát, csupán jelzi, hogy a Bécsben tartózkodó magyarok nevében szól.⁶

*Es ott, hol a zsarnok csillaga kihunyt,
Mely a nép és császára közt fenyegetőn állt,
A te tiszta csillagod ragyog fényesen,
S a hű magyarok boldogságát
Amily örömmel rád bízta a császár,
Úgy tör fel minden magyar kebléből
A diadalmas Eljen István! A Nádor.*

A Jóságos-nak nevezett, gyengeelméjű *Ferdinánd* tehát a forradalom tiszteletbeli hőse lett, a nép éljenzi, s a dicsőítő jelzőkkel a megjelenő írások, köztük a versek sem fukarkodnak. Az udvarnak pedig még van annyi helyzetdiktálta politikai és színpadi érzéke, hogy az alattvalókkal együtt gyászolja saját korábbi parancsának áldozatait. A forradalom gyengesége, hogy a reakcióval szemben, a reakció legfőbb képviselőjét, a császárt próbálja pajzsként maga elé tartani. S a koronával díszített pajzs mögé a forradalomról leghamarabb leváló elemek, elsősorban a nagypolgárság sorakozik fel legszorosabban, hűségesen követve majd a forgás tengelyét akkor is, amikor a pajzs ágyúcsővé hengeredve a forradalmi diákság, proletariátus és kispolgári radikálisok ellen fordul.

A májusi bécsi népmegmozdulás véresen bizonyította az udvar és a Pillersdorf vezette kormányzat forradalomellenes magatartását. A forradalom árterében bekövetkezett az első rianás. Az egyetemi hallgatókat képviselő Adolf Buchheim május 18-án megjelent versében — (*Studenten haltet Wacht!*) — (Diákok legyetek éberek) — elsőik között mutatott rá, „hogy a túlzott császárhűség mögött az ellenforradalom lapult.”⁸

Merész éleslátása és határozottsága által kivívott tekintélyének és nem utolsósorban irodalmi tehetségének köszönheti, hogy a diákság mindvégig forradalmi fórumának, a *Studenten-Courier*nek szerkesztésével bízták meg, Oskar Falkéval együtt. Nevük forradalmi kiállású cikkeiken keresztül is kapcsolódik a magyar ügühöz, s az októberi napok idején, a forradalom nagy politikus- és költőalakjai — *Jelinek, Blum, Freiligrath, Hartmann* — mellett őket is ott találjuk a barikádokon, a *Ludwig August Frankl* által megénekelte *Egy zászló* alatt:

*E föld sebét ott is mélyen érzik,
Ha ott bukás, az élet itt se megy;
Magányosan minden nép elvérzik:
Két testvérhad s csak Egy zászló lehet.⁹*

Ezek a sorok is Pozsony felé menet születtek, április 9-én. Szerzőjük, a költő és műfordító *Ludwig August Frankl*, aki szintén tagja volt a küldöttségnek, nem lehetett ismeretlen az irodalomértő magyarok előtt. A bécsi *Sonntagsblätter* szerkesztőjeként a magyar irodalom nagy tekintélyű pártfogója lett. Petőfi-versek az ő lapjában jelentek meg először német nyelven,¹⁰ még 1845-ben. A *Duna* magyar címmel Pozsonyban kinyomtatott versét esztétikai értékei kiemelik a korabeli verses röpirathalmazból. Sorait nem a napi események érdecsítik, az események percnyi hullámai

főle emelkedve, az azokon túlmutató forradalmi összefogás gondolatát veti *A Duna* sodrába, mely „két nép örömét és fájalmát” hordja habjain:

Egy ár, egy szív, így fogunk mi össze:
Egy folyam, mely hatalmat süllyeszti,
Egy szív, zászlónk hogy mindenben győzhet.
Ki oly merész, hogy háborút üzen?

„Ki oly merész, hogy háborút üzen?” — fejezi be a versét *Frankl*, s az ellenforradalom nem sokáig késik a válasszal. A májusi bécsi és pesti összetűzés csak szerény előjátéka volt annak a tizenhat hónapi véres magyarországi háborúnak, amelyet az udvari körök bűnösen kétszínű és politikailag megdöbbenően szüklátókorú politikája Délvidéken kirobbantott. A Karlócán eldőrdült fegyverek — melyek puska-porában benne volt a magyar kormány részéről megoldatlan nemzeti kérdés is — visszhangja nemcsak Pest és a bécsi udvar eladdig zavartalanul feltüntetett kapcsolatát repszttette meg, de a bécsi forradalmi erők radikalizálásához is hozzájárult.

Abban, hogy az udvar a horvátokat és szerbeket, Jelačić és Stratimirović vezetésével Magyarország ellen tüzelte, nem riadva vissza a polgárháborútól sem, a forradalmi balszárny maga ellen is közvetett támadást érzett. Annál is inkább, mert az udvar „piros-fekete-arany” színek híveinek legfőbb törekvését, a német egység megvalósítását, a Frankfurti Parlament munkáját nemhogy nem támogatta, hanem elgáncsolni igyekezett. Ez a balszárnyat alkotó tábor tudta, hogy Magyarország bukása a német egység megvalósítását is kilátástalanná teszi. Ezért a forradalmi Bécsnek és a Frakfurti Parlamentnek Magyarország maradt egyetlen természetes szövetségese. Augusztus elején a magyar képviselőház rokonszenvéről biztosította a Frankfurti Parlamentet, az pedig kijelentette, hogy nem fog esetleges Magyarország-ellenes fegyveres támadáshoz segítséget nyújtani. Diplomáciai kapcsolatok felvételére is sor került.

Ennek tudatában természetes az, hogy a délvidéki fejleményekről tájékoztató forradalmi röplapok egyike sem mulasztja el ezt az udvarral szembeni egymásrautaltságot aláhúzni. A magyar kormánynak érdeke, hogy Bécs népe pontosan tájékoztatva legyen arról, amit a kamarilla még leplezni igyekszik. Az udvarra ugyanis csak ilyenformán tud nyomást gyakorolni. A Batthyány-kormány annak ellenére, hogy az udvar ténykedésével egyre inkább tisztába jött, hallgatott. Kerülte a nyílt összeütközésre okot adó „provokációt”, cselekvésének törvényes voltát, alkotmányos igazoltságát meg akarta őrizni, még akkor is, amikor ez végletesen veszélyessé vált.

Pest politikai megfontolásától mentesek voltak a bécsi szövetségesek. Szinte meglepődik a Bécsben forgolódo kortárs a röpiratok merészen leleplező hangján, s azokon a tényeken is, amit a világ elé tárnak: „A legszörnyűbb és legfélelmesebb rém közeledik szorongatott hazánk felé — a *veszes polgárháború*” — hirdeti Theodor Scheibe egy júniusi röpirata.¹¹ „A P. Hírlap egyik bécsi levelezője szerint június 18-a óta percről percre növekszik a veszély, és az egész vidéket egy szörnyű pusztítás fenyegeti”¹² — olvashatjuk a június 25-i *Wiener Zeitung* esti mellékletében. „Kossuth 1848. július 11-én tartott lelkesítő beszéde az Alsóházban”¹³ címmel megjelent röpiratból a bécsiek a magyar szabadságharc fegyveres erejét elvileg megteremtő képviselőházi megajánlásokról is értesülhetnek.

Július 28-án a dél-magyarországi tüzek jelképesen a bécsi polgárok arcába világitanak, amikor a Bécsben tartózkodó, báni méltóságától formálisan megfosztott Jelačić tiszteletére, a város határán beszállásolt fegyveres hívek fáklyásfelvonulást rendeznek. Kis híján fegyveres összetűzés tört ki a Nemzeti Gárda és a lelkesen ujjongó horvát katonaság között. Október 6-a előrevetette árnyékát. Addig azonban Jelačićnak még vissza kell kapnia báni méltóságát, át kell kelnie a Dráván, vere-séget kell szenvednie Pákozdnál.

Szeptember 5-én — egy nappal azután, hogy Jelačić az udvar jóvoltából ismét Horvátország bánja lett — magyar országgyűlési küldöttség érkezik Bécsbe, hogy a királyt határozott fellépésre bírja. A császár azonban már döntött, s 10-én, a hor-

vát—osztrák hadak magyarországi betörésének előestéjén a küldöttség tagjai eredmény nélkül érkeznek vissza Pestre.

Ugyanazon a napon — valószínűleg Buchheim és Falke megfogalmazásában — lelkes hangú cikk jelent meg a Studenten-Courier mellékletében. A cím a lengyel himnusz első sorának „megmagyarítása”: *Noch ist Ungarn nicht verloren!* — (Nincs még veszve Magyarország!) Ez a „fontos cikk” már nyíltan leleplezi a „délslávok és az udvar elleni bátorítja a magyarokat nagy harcukban. A cikkben a forradalom nemzetközi érdeke is megfogalmazódik: »Legyetek kemények és bátrak! Elsőként nem nektek kell kiáltanunk — ti magyarok vagytok — de: nincs még veszve Magyarország! És él még egy szabad Magyarország és a szabad Németország is fennáll és szembeszállni szövetségben akarunk a szabadság ellenségeivel, akik éppúgy a mi ellenségeink, mint a tiétek.«¹⁴

A szövetség hangoztatása nem csupán üres szólam volt. Már szeptember 5-e óta folyt a magyarok oldalán harcolni kész önkéntesek toborzása. Számptalan felhívás szólította a „Szabad-Csapat” zászlaja alá a bécsieket. E felhívások nincsenek híján az udvar elleni kirohanásoknak sem. Az egyre feszültebb napok röpiratos versei sem emlékeztetnek a márciusban és áprilisban megjelent lojális strófákra. A magyarok és a szabadság dicsőítése mellett nem egy nyíltan felségsértő hangot üt meg. Herman Schwarznak, a *Szabadcsapat* tagjának a *Lied der Wiener ungarischen Freischaar*¹⁵ — (A Bécsi magyar Szabadcsapat dala) — című verse rimel erre a legmeggyőzőbben:

*Nem királyért, koronáért,
Nem hercegért, nem trónjáért;
Szabadság nekünk a trón,
Erte harcol Légiónk.*

A légió nemzetközi összetételű. Soraikban bécsi osztrákok mellett nagy számban találunk németeket, Bécsben tanuló vagy ott letelepedett magyarokat és Galíciából a birodalom fővárosába siető lengyeleket. A légió első négyszáz embere, az ún. Szeredy Szabadcsapat szeptember 12-én szállt hajóra, és indult el Pozsonyt és Komáromot érintve Pest-Budára. Ennek a hajóútnak is emléket állít egy vers. *Friedrich Kreichel* légionista megírja a *Szeredy Szabadcsapat csatadalát* — (Schlachtruf für Szeredy's Freicorps.)¹⁶

*Szólít a hon! fel a harcra!
Szállj vérszínű zászlónk!
Kinek fegyvert bír a karja,
Bátran közénk álljon.
Testvérré tört az ellenség,
Nem lehet véle egyezés.*

*Szólít a hon! fel a harcra!
Harsognak a kürtök;
Annak leszünk csak barátja,
Ki Szabadságért küzdött
Szabadság a jelszavunk
A pártütést megbosszuljuk.*

*Szólít a hon! fel a harcra!
Magyar! büszke, bátor.
Rohanjunk a viadalra
Égő harci vágytól!
Halálmegetve harcolunk
Itt győznünk kell — vagy meghalunk.*

*Szólít a hon! fel a harcra!
Védd az igazságot.
A Szabadság akarata
Nem tűr szolgaságot.
Rabszolgákká már nem leszünk
Inkább mindnyájan elveszünk.*

*Szólít a hon! fel a harcra!
Nem lehetünk gyávák.
Őv Isten hűséges karja,
Ereje átszáll ránk.
Haza és Jog és Szabadság
Segítségül jó mihozzánk.*

A Kolozsvárott megjelenő napilap, a *Honvéd* 1849. évi március 9-i számában egy tordai levelező beszámol Karl Auersperg bécsi légionista temetéséről. Ez az arisztokrata rangjáról lemondott katona a Bécsi Légió első hullámával érkezett Magyarországra. Az erdélyi hadszíntérre került. Január 21-én Bem az ostrom alatt tanúsított bátorságáért a nagyszebeni csatatéren tisztí rangra emelte. Egy hónap múlva meghalt, mint a légió Erdélybe került hat századának csaknem valamennyi katonája. Híven a verset lezáró fogadalomhoz. A szeptember folyamán Pest-Budára

érkezett, majd az októberi forradalom leverésével Magyarországra szökött légionisták valóban a szabadságharc legforradalmibb, legfegyvelmezettebb katonái közé tartoztak. A kassai 9. zászlóalj és a szegedi 3. zászlóalj honvédhőseivel egy sorban tisztelhetjük őket.

És tisztelet 1848 nagy forradalmainak, amelyek a régi rend megdöntése mellett kísérletet tettek az első nagy nemzetközi összefogásra is. Emlékeztető jelképekül idézzük *Julius Schwendán*ak a pákozdi csata napján a *Der Radikale* hasábjain közzétett versét, amely még a magára hagyott forradalmat is legyőzhetetlennek tartja.¹⁷

Hungaria

„Moriatur!”

Zokog a menny, a menny dörög, —
Sűrű fellegek, koromtenger;
Fakó réteken hömpölyög
Szinte félve az ősi Ister.
Egy gözös zúgva lefele megy
— Utánapillant a halászbárka —
A gözös habzó dühlehellet,
Katlanizzító haragvágtá.

Fedélzetén a férfiarc
Izzó visszfénye messzi tűznek,
Sötéten fénylő göndör haj,
Küldöttel a Magyar földnek.
Mebizásuk a „Népszabadság”,
A hívő nép a néphez küldte...
Mebizásuk a „Népszabadság”,
A szolgálattel nem tűrte.

De a bécsi fogadás bús
Büszke szívükbe tüskét fricskált:
Amikor egy paragrafus
Előttük minden kaput bezárt, —
S azok, akiket kizártak
Nép választotta megbizottak! —
De nem ők — mert hiszen csak
Egy Paragrafus ment árulónak! —

Te szegény föld, te szegény nép! —
Nem! „nincs még veszve Magyarország!”
Tüze a szabadságnak ég...
Es világítja Buda tornyát...
Lópaták verik föl a tájat,
Dolmányok hej! huszárok jönnek...
„Moriatur”-t harsogó szájak,
„Moriatur”, halál vagy győznek!

Föl, Magyarok! zászló lengje!
Lobogók három színe szállong!
Hajdan Boeckay emelte,
Rákócziak, s a Frangepánok!
Vond ki régi, hősi szablyád!
Föl, büszke nép, büszke nemesség!
A gyülekező jelt megadták,
Ragadjon fegyvert minden helység!

Hungária, előre hát,
Mint harcra szomjazó Bellona!
Jelszavad legyen „Szabadság”,
Amely „Hungariae Patrona!”
Allíts kaput a Szabadságnak,
Hol Király-kriptáid szürrékének,
Mezején Székesfehérvárnak, —
Ott kell győzni a Nép ügyének

1848 szeptembere

JEGYZETEK:

1. Nationalgesänge der Magyaren. Aus dem Ungarischen übertragen von Adolf Buchheim und Oskar Falke. — Kassel, 1850.
2. August Silberstein: Geschichte der Aula. Die Wiener Universität und die akademische Legion vom März bis Ende Octobers 1848. — Mannheim, 1848. 23. l.
3. Részletesen ld. Österreichisches Nationalbibliothek Flugschriften-Sammlung (ÖNFS) 1848/30. 19.
4. ÖNFS 1848/4. 9.
5. ÖNFS 1848/3. 13.
6. Dem Palatin Ungarns Stephan. Am Tage seiner Ankunft in Wien, den 15. März 1848 (Im Namen der in Wien anwesenden Ungarn) — ÖNFS 1848/3. 5.
7. ÖNFS 1848/5. 18.
8. Antal Mádl: Politische Dichtung in Österreich (1830—1848). Budapest, 1969. 249. l.
9. ÖNFS 1848/4. 9.
10. Kiss József A Nemzeti dal egykori fordítói és fordításai. Petőfi és kora. Budapest, 1970. 427. l.
11. Der Croaten und Slavaken-Krieg mit Ungarn, Hochverrath des königlichen Staathalters Baron Jellachich — ÖNFS 1848/6.
12. Abend-Bellege zur Wiener Zeitung Nr 82. den 25. Juni 1848.
13. Kossuth's Begeisterungsvolle Rede, gehalten am 11. Juli 1848 im Unterhaus vor den zahlreich versammelten Repräsentanten. ÖNFS 1848/7. 11.
14. Antal Mádl: id. mű 293. l.
15. ÖNFS 1848/9.
16. ÖNFS 1848/9. 14.
17. Der Radikale Nr 90 Wien den 29. September 1848.